

KÖNYVTÁRÉPÍTÉSI GONDOK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

SALLAI István

A Library Journal évente egy teljes számot szentel a könyvtárépítés kérdéseinek. Ez a szemle ORNE, J.—GOSLING, J. O.: Academic Library Building in 1977; ORNE, J.: Library Building Trends and their Meanings; GALVIN, H. R.—ASBURY, B. N.: Public Library Building in 1977; BOCK, D. J.: Two Year College LRC Buildings (Library Journal 102.vol. 1977. 2393—2411.p.) cikkek alapján készült.

Változások a könyvtári irányzatok terén

Nem könnyű megjósolni, mit hoz a következő évszázad a könyvtárak arculatában, bár az elmúlt 20–25 év tapasztalatai alapján már világosan látszik sok olyan tényező, amely a jövő könyvtárainak alakulását elég nagy biztonsággal mutatja. E tényezők figyelembevétele nélkül szinte lehetetlen volna tervezni.

Ma a könyvtárakat – különösen az egyetemi intézmények könyvtárait – sokkal változatosabban használják, mint ahogy 20 évvel, de különösen mint 100 évvel ezelőtt. Az egyetemi intézmények egyre inkább összekapcsolódnak a műszaki főiskolákkal s a művészeti főiskolákkal. A hagyományos pedagógiai főiskolák fokozatosan egyetemmé fejlődnek. A régi magán és állami egyetemek anyagi forrásai és hallgató létszámai hatalmasan megnövekedtek, kutatási és szakmai programjuk megsokszorozódott. Erős törekvések mutatkoznak az elavult szakismeretek felfrissítését célzó képzés iránt. Sok államban a felsőoktatás sok típusa és koordinált mintája alakult ki az egyetemi oktatás évszázados ideáljához képest.

Nagy a változás a tanszemélyzet alakulásában is. A régebben uralkodó idősebb, maradiság felé hajló tanszemélyzetet a legtöbb helyen kiszorítja egy aktívabb (ha nem radikálisabb) oktató személyzet. Ahol a régi stílusú tanszemélyzet az uralkodó, ott ennek megfelelően alakultak ki az alkalmazott oktatási módszerek, és itt igen gyakran a kutatásra és a publikálásra helyezték a hangsúlyt. Az új stílusú tanszemélyzet megveti a publikálást és a nem hagyományos módszereket keresi.

Változás tapasztalható az igazgatásban is. Amíg régebben egy egyetem vezetője tapasztalt tudós volt, aki becsületességéről és oktatási kvalitásáról volt nevezetes, ma

a politika irgalmatlan betörése az igazgatóknak teljesen új nemzedékét hozta, akik a legkisebb fuvallathoz is alkalmazkodnak, hogy fenntartsák a régi állapotot a mindig növekvő szövetségi nyomás, az állami és a helyi politikai csoportok törekvéseivel szemben.

A legnagyobb változás azonban a pénzügyi támogatás tekintetében mutatkozik. Az inflációval együtt a közönség elégedetlensége is egyre nő az oktatási intézmények iránt. Az oktatási alapítványok egyre csökkennek, a magánadományozások szinte eltűntek.

Új könyvtári minták (Modellek)

25 éve még alig egy tucat könyvtár rendelkezett milliós állománnyal, ma már számos könyvtár túlhaladta ezt a mennyiséget. A könyvtárak hagyományos belső rendje egyébként nem sokat változott; a műszaki főiskolák és a speciális foglalkozásra előkészítő főiskolák mutatnak leginkább eltérő, világos arculatot a tradicionális gyűjteményekkel szemben.

A legutolsó 20 évben jött létre az egyetemi könyvtárak nagy családjának legújabb típusa az „undergraduate library” (hallgatói könyvtár), kétségtelenül az egyetemi és főiskolai hallgatólétszám igen nagy tömege és a túlárado gyűjtemények miatt. Számos előkelő szaktudományi könyvtára, illetve részlege van és még több tudományos csoportja (keleti, szláv, latin-amerikai stb.). Kétségtelen, hogy ezek nem mindegyike alakul önálló könyvtárrá, de stabil elemei egy egyetemi könyvtári programnak és ezek az anyakönyvtár épülettervezését is jelentősen befolyásolják.

A gyűjtemények felduzzadtak, széttagolódtak. Amíg régebben a könyvek és a folyóiratok mellett alig volt található más – rendszerint ideiglenes – anyag, ma az új dokumentumformák (audiovizuális anyagok, adatbankok, reportok, kéziratok stb.) kavalkádját találjuk. Változatosságuk mellett számuk is túlzottan szaporodott. Az audiovizuális eszközök állandóan változó világa igen nagy munkai igényességű és egyre többet emészt fel a könyvtár erőforrásaiból.

Az újfajta gyűjtemények újszerű szolgáltatási formákat is kívánnak. Egy-egy puhatolódzó kérdésre valamikor egy standard referenz könyv, vagy egy megfelelő bibliográfia segítségével választ tudtak adni, ma az információhordozók egész sorához, regionális vagy országos adatbankhoz kell fordulni, ha kielégítő választ kívánunk adni.

A szolgálat új technológiájára történő berendezkedés új hozzáállást kíván. A mágnes-szalagos adatbankok, a mikroformátumú dokumentumok növelték a feladatok komplexitását, mind nagyobb követelményekkel lépnek fel a könyvtári személyzettel szemben.

A könyvtár személyzetében egyre több a specialista. A segéderők száma is arányosan nagyobb – a kezelt anyagok hatalmas tömege több mechanisztikus, vagy standardizált eljárást követel meg. A szakbibliográfus, a nyelvi specialista, a számítógép programozó vagy technikus, a személyzeti ügyintéző, a gondnok, fototechnikus stb. együttesen alkotják azokat a lényeges elemeket, amelyek egy átfogó gyűjtemény szolgálatához szükségesek.

Az elmúlt két évtized óta a legtöbb egyetemi könyvtár láthatóan vég nélkül növekvő állománnyal rendelkezett. Ezt az áradást magától értetődő dolognak tartották. Annyi

pénz állott rendelkezésre könyvtári anyagokra, hogy sok könyvtáros ügynökkel fogott össze, és a szelekciót rendszerint kereskedelmi szervnek adta át. Annyi pénz volt könyvtárépítésre, hogy a könyvtárakat inkább az egyre növekvő anyag befogadására tervezték, mint szolgálat céljára. Mindez azonban egyre inkább a múlté lesz, és egy sokkal racionálisabb fejlődés veszi kezdetét. A könnyű jólét eltűnt, a pénz egyre nehezebben szerezhető be és a jövő még több gondot ígér.

A változások a gyűjteménygondozás új szempontjait követelik meg, a szolgálat koordinált megtervezését, a személyzet jobb kihasználását és a technológiai lehetőségek elemzését, alkalmazását és értékelését, mielőtt hozzáfognak egy új épület megtervezéséhez.

Építési tervek

A könyvtárépítés fejlődésének a múlt két évtizede bőséges alapot ad a jövőbeni tervezéshez. Több mint ezer könyvtári terv áll rendelkezésre, milliárd dollárnál nagyobb ráfordítással. Építésszek százai terveztek könyvtárat és e tervezésekbe több könyvtáros, igazgató és használó folyt bele, mint bármikor. Az eredmény nem mindig jó, gyakran földhözragadt, sőt néha rossz, azonban rendszerint nem hagyományos, eltérő a szokványtól. Tanulni nemcsak a jó, de a rossz gyakorlatból is lehet: felismerni a ragyogót a nagy kísérletek és tévedések között is. A Kaliforniai Egyetem *g o m b a a l a k ú* épülete San Diegoban; az Illinoisi, a Harvard, Brit Columbiai és az Arkansasi Egyetem *f ö l d a - l a t t i* részei; a Massachusettsi (Amherst és Caltech) Egyetem könyvtárainak *m a g a s - b a s z ö k ö* tornyai; a *k e r e k , h a t s z ö g ű , s a h á r o m s z ö g l e t ű* épületek mind mind az új elgondolások lehetőségeit szolgálják. A formáknak ez a csodálatos sokasága, valójában egy új elgondolás (concept) hiányát árulja el és inkább a *f o r m á k* fölülkerekedését jelzi a *f u n k c i ó* felett. A könyvtári tervezés változni fog és inkább gondoskodik a *h a s z n á l a t t e r e i r ő l*, mintsem az anyag tereiről.

A használó géppel hozzáférhető bibliográfiai vagy ténybeli adatok, új információhordozók teljes sorával dolgozik, amelyek egyre nagyobb téregységeket kívánnak, még inkább megkövetelik a nem életbevágó anyagok redukcióját. Nyilvánvalóan e változás megköveteli, hogy az építésszek fogadják el a funkció elvét a forma felett. Ha a könyvtári tervezés fókuszába a használó kerül, az építész a speciális funkcióra kényszerül tervezni és sokkal kisebb teret engedhet építészeti fantáziája röptének. A képzelőerővel ellátott és tehetséges építésznek azonban több alkalma lesz a funkcióktól függő változatos tervezésre.

Új anyagok és szerkezetek megjelenése ugyancsak befolyásolja a könyvtári tervezést. Az új technológiák és szerkezeti elemek könnyebb súlyt, nagyobb fesztávolságokat s egyben nagyobb teherbírást tesznek lehetővé. A beton, az acél és egyéb fémötvözetek, borítóanyagok és alkalmazásuk új módszerei egyre nagyobb szabadságot engednek meg az építésznek, hogy szárnyaljanak, mint soha azelőtt.

A mérnöki tudomány új oldalai jelentkeznek az új könyvtárépületekben. A földfelszín alatti építésre vonatkozó friss tapasztalatok azt mutatják, hogy csupán a gazdasági tényező játszik szerepet a földfelszín alatti tervek kialakításában. (A Harvard Egyetemen a Pusey könyvtárnak pl. csaknem a teljes egésze a földfelszín alatt van.)

Az Amhersti Egyetem könyvtára (Massachusetts) pedig arra figyelmeztet, hogy ne építsünk tornyot működő könyvtár céljára, – noha az építészeti problémák nem jelentenek komoly akadályt az épületszerkezet kialakításában. A szellőztetés, fűtés és hűtés alkotja a jövő könyvtárépületének legnagyobb problémáját. A világítás is ide sorolható.

Az energiaválság megköveteli a feladatok egyszerűbb és racionálisabb megközelítését. Az erőforrások területén tékozlás állt fenn, akár energiáról, térről vagy felszerelésről volt szó. A könyvtárak korábbi pazarló anyagfelhasználásával szemben irányváltozást fogunk tapasztalni. A természetes energiák jobb felhasználásával a megtakarítások igen jelentősek lesznek.

Az üveg tékozló használata új üvegtípusok kifejlesztéséhez vezetett. A tényleges üveghasználat eddig ritkán kapcsolódott a funkcionális szükségletekhez, sok esetben inkább dekoratív célokat szolgált. Ma már jobb tervezéseket látunk, jelentősen csökkentett üvegfelületekkel és gyakran a fix és mozgatható ablakszárnyak kombinációját. A teljességgel fix ablakok ugyanis sok problémát okoztak. A lényeges funkciókra törekvő tervezés itt is újra elvezet a dekorációtól a funkcióig. A jövő könyvtárai a természetes energiák felhasználásának a lehető összes előnyeit alkalmazzák, az ablakelrendezés a legelőnyösebb klimatikus feltételeket veszi tekintetbe.

A számítógép és az űrkutatás technológiája olyan hatékony eszközöket teremtett, amelyek sokkal kisebb teret és kevesebb energiát igényelnek. A tiszta haszon a könyvtári tervezés során a felhasználható térről magasabb aránya és a nagyobb flexibilitás lesz.

Egy másik hatalmas erő, amely csupán most érlelődik társadalmunkban, az egyetemi telepet (kampuszt) érinti, és a könyvtári tervezésre is kihat. Ez a környezetvédelmi elveknek nagyobb fokú alkalmazása. Eddig az „anyagok” jelentős mennyiséget bitoroltak a használható területből, viszonylag kicsi és csökkenő súlyt helyeztek a természetes környezet megőrzésére. Az inga teljes mértékben átlendült, egyes könyvtárak kizárólag csak azért kerültek a föld alá (Illinois, Harvard, Yale), hogy megóvják a felszín természetes környezetét.

Az elmúlt néhány viharos évtized befolyása a könyvtárak tervezésére egy sokkal hatékonyabb jövővel bíztat. Új elgondolások, új technológia, változás a tudományos világ felfogásában és életstílusában hoz ugyan új problémákat, de semmi esetre sem olyanokat, amelyeket ne lehetne gondos tervezéssel megoldani.